

5. Balassa Péter: *Kosztolányi és a szegénység. Az Édes Anna világgképéről*, in uő: *A látvány és a szavak. Esszék, tanulmányok 1981–1986*. Magvető Kiadó, Bp. 1987. 127.
6. Kodolányi János: *Kosztolányi Dezső: Édes Anna*. Pandora, 1927. 1. sz. 48., illetve *Édes Anna* 780–781.
7. Schöpflin Aladár: *Esti Kornél*. Nyugat, 1933. 13–14. sz. (július 1–16.) 76., illetve *Esti Kornél* 659.
8. Németh Andor: *Kosztolányi Dezsőről*. A Toll, 1933. 69. sz. (szeptember 23.) 126–129., illetve *Esti Kornél*. 660–663.
9. Vö. Kosztolányi Dezső: *Önmagamról*. Nyugat, 1933. 1. sz. (január 1.) 4–7., illetve in Kosztolányi Dezső: *Tükkörfolyosó. Magyar írókról*. Szerk. Réz Pál. Osiris, Bp. 2004. 666–667.
10. Lásd Tverdota György: *Németh Andor. Egy közép-európai értelmiségi a XX. század első felében*. Balassi Kiadó, Bp. 2009. 126–128.
11. Vö. Veres András: *Kosztolányi Ady-komplexuma*. Kritika, 2010. 3. sz. 3.
12. Németh Andor: i.m. 129., illetve *Esti Kornél*. 663.
13. Mindenekelőtt Bóka László képviselte ezt a felfogást, vö. Bóka László: *Kosztolányi Dezső. Vázlatok egy arcképhez*. Irodalomtörténet, 1961. 3. sz. 255–272., illetve in uő: *Arcképvázlatok és tanulmányok*. Akadémiai Kiadó, Bp. 1962. 391–422.
14. Lásd erről *Esti Kornél*. 696–710., 715.
15. Lásd Bori Imre: *Kosztolányi Dezső regényei: Esti Kornél*, Tanulmányok [Újvidék] 3. füzet, 1971. 90–95., illetve *Esti Kornél*. 715–724.
16. Lásd Szegedy-Maszák Mihály: *Esti Kornél*, in *Valóság és varázslat. Tanulmányok századunk magyar prózairódmáról Krúdy Gyula és Móricz Zsigmond születésének 100. évfordulójára*. Szerk. Kabdebó Lóránt, Petőfi Irodalmi Múzeum – Népművelési Propaganda Iroda, Bp. 1979. 159–175., illetve in Szegedy-Maszák Mihály: *Világkép és stílus. Történeti-poétikai tanulmányok*. Magvető, Bp. 1980. 466–497. Javított és bővített változata: Szegedy-Maszák Mihály: *Az Esti Kornél jelentésrétegei*, in uő: *„A regény, amint írja önmagát”*. *Elbeszélő művek vizsgálata*. Tankönyvkiadó, Bp. 1980. 103–151. Az utóbbi változat ismertetését lásd in *Esti Kornél* 726–744.
17. Németh G. Béla: *Az önhitt ismeret ellenében. Az Esti Kornél szemléleti és műfaji problémái*. Új Írás, 1984. 10. sz. 81–88., illetve in *A rejtőző Kosztolányi. Esszék, tanulmányok*. Szerk. Mész Lászlóné. Tankönyvkiadó, Bp. 1987. 117–128.
18. Vö. *Esti Kornél*. 783 sko.

KECSKEMÉTI GÁBOR

A régiség irodalomtörténetének vizsgálati elveiről

A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetében több mint fél évtizede folynak az új irodalomtörténeti kézikönyv előkészítő megbeszélései. A kötet szerkesztők és a tudományos osztályok vezetői számtalanszor megvitattak egymással koncepcionális kérdéseket, ismerik egymás álláspontját, de – noha többnyire tiszteletben tartják egymás véleményét – a különböző korszakok tárgyalásának, megjelenítésének célképzetei között konszenzust kialakítaniuk a legkritikább esetben sikerült.

Magam – Bene Sándor kollégámmal közösen – a háromkötetesre tervezett szintézis első kötetének koncepcionális kidolgozására kaptam felkérést, amely nagyjából a 18. század második harmadáig tárgyalja a magyar irodalomtörténetet, ebben

foglaltatik tehát az a sok évszázados nagy korszak, amely a hagyományos diszciplináris és egyetemi nomenklatúrában régi magyar irodalomtörténet néven szerepel.¹ Az előkészítő munka során több közös programtanulmányt írtunk, mindkét-ten számos további tanulmányban mérlegeltünk a gondolkodásunk szempontrendszerét meghatározó történeti és elméleti kérdéseket,² végül pedig az első kötet tematikai vázlatát is kialakítottuk, egy negyvenlappos tartalomjegyzék formájában, amely részletesen számba veszi az egyes fejezetekben előadandó tárgyi ismereteket és összefüggéseket. Ez a kötetkoncepció 2011 májusában Miskolcon, egy reprezentatív filológiatörténeti konferencia³ nyitónapján a régi magyar irodalomtörténet kutatásának legszélesebb hazai mezejére elé került, ahol a diszciplináris tér megmunkálásában részt vevő műhelyek vezetői, kutatási projektek irányítói részletekbe menően megvitatták azt. E tanácskozáson konszenzus alakult ki a kötet-terv körül.

Bizonyos értelemben e konszenzus elérése és kialakítása nem volt nehéz dolog: az első kötet által tárgyalt irodalomtörténeti periódus lényegében *egy*, hagyományosan együttműködő, hosszú ideje közös fogalmi és értelmezési kereteket használó értelmezői közösség művelésében van. A Reneszánsz és Barokk Kutatócsoport, a „Rebakucs” által tömörített, képviselt és megjelenített értelmezői közösség számára elfogadható irodalomtörténeti koncepciót kidolgozni tulajdonképpen könnyű feladat. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy az e kötetben használt szemléleti alapelvek, koncepcionális alapelemek a másik két kötet számára alkalmatlanok, amiből az is adódik, hogy egy nagyon fontos feladatunk, kötelezettségünk még ott tornyosul előttünk, amely tulajdonképpen a tervezett háromkötetes vállalkozás *egy* tudományos produktumként való értelmezhetőségének alapproblémája: reflektálnunk arra, hogy mit gondolunk az első és a másik két kötet szemléleti elveinek összeilleszthetlenségéről.

Az én véleményem az, hogy ennek az inkompatibilitásnak a végső oka nem a mai értelmezői közösségeink konfrontációinak sokféle mintázatában és az ennek nyomán olykor végletesen megromlottnak tűnő diskurzusfeltételekben van, hanem magának a tanulmányozott szöveganyagnak a természetében, végső soron csaknem összemérhetetlen voltában.

Arról van szó, hogy az európai irodalmak történetében két alapvető irodalmi paradigma állapítható meg, amelyek a legtöbb nemzet irodalmában időben igen közel, a 18–19. század fordulóján, a 19. század első harmadában váltották egymást. A szintézis leendő olvasója minden bizonnyal járatosabb a 19–20. századi irodalmiságot meghatározó szépirodalmi, autonóm irodalmi, belletrisztikai paradigmában, amelynek kulcsfogalmai az alkotó részéről az eredetiség, a személyesség, a különleges, ihletett pillanatban való, racionális fogalmi keretek között meg sem ragadható alkotási folyamat, a befogadó részéről az újdonság, érdekesség kielégítésének vágya, az érzelmi azonosulás, a katartikus átélés vagy az önfeledt szórakozás, az egész irodalmi kommunikációs folyamatban pedig a nem-intellektuális, ezért taníthatatlan, csak beleéléssel megszerezhető, gyakorlással képezhető érzéki-érzékletes megismerés, a nem-fogalmi megismerő lélekrészek (affektivitás, emocionalitás) kitüntetett szerepe és ezek révén az ún. nembeliség szférájába való emelkedés. Ez a fajta irodalmiság élesen elkülönül a nyelvhasználat többi, nem-irodalmi for-

máitól, műfajaitól, üzeneteitől és alkalmaitól, így éles határvonal húzható pl. tudományos-szakirodalmi és szépirodalmi szövegek között.

A 19. század előtti irodalom lényegében másfajta természetű, gyökeresen más paradigmában álló irodalmiságot testesít meg. További bizonyításra nem szorul belátásként kezelem azt, hogy a posztromantikus irodalmi produkció értékcentrumában kitüntetett originalitással szemben a magyar irodalom történetének a 18. századig tartó szakaszában a tanítható és elsajátítható, általános érvényű kompetenciák játszottak nagyobb szerepet.⁴ A platonikus művészetfelfogás különleges, ihletett és nembeliségbe emelő pillanatai helyett a mentális képességek és etikai normák tipizálható szintjének való arisztotelianus megfelelés, az eredetiség helyett a felismerés asszociációs szemantikai mezőit megmozgató imitáció és adaptáció, az esztétikai öncél helyett a pragmatikus kiaknázás határozta meg ennek az irodalomnak a tömeges mindennapjait. E két irodalmi paradigmának természetesen messzemenő szerepe van az első és a másik két kötet anyagának különbségében, de az első kötet periodizációjában is. Az első kötet anyagának legáltalánosabb megnevezéseként a *régiség* irodalma gyűjtőterminust javasoltuk megvitatott koncepciónkban, és a további korszakolást e nagy perióduson belül véljük véghezvihetőnek. Az egyes korszakokon belül pedig a korszak kommunikációjában mint diskurzustérben leírható tematikai terepek szerint tagolnánk a tárgyalást, lényegében a vallási, a tudományos, a politikai, az emlékezeti, a személyiségreveláló és az önreflexív terepeket különítve el. Ezek a terepek – tökéletes összhangban azzal, ahogyan Szili József szokta elkülöníteni a *literatúra* és a *litterae* rendszerét (az ő terminusával élve: irodalomfolyamatát)⁵ – a *litterae* hagyományos diskurzusterét veszik birtokba, és kifejezetten deklarált intenciójuk is, hogy lefedjék azt. Jelen alkalommal csak az utolsó kettőről van alkalom szólnom, mégpedig a személyiségmegépítő diskurzusterről nem most mindjárt, hanem a kifejtés rendjében valamivel később. Nincs semmi baj ezzel a kényszerű önkorlátozással, mert a kettő révén éppen az a két kulcsfogalom lesz mozgásba hozható, amelyek az utóbbi évek kritikaelméleti vitáiban bizonyos jelentőségre tettek szert: a nyelvszemlélet és az individuumszemlélet.⁶

Az önreflexív terep lényegében a hagyományosan kritikátörténetnek nevezett terepet, az irodalmi működést magát reflektáló, a meta-irodalmi terepet jelenti. 1971-es, a kritikátörténeti kutatás számára programot adó tanulmányában írta Tarnai Andor: „Mint ahogy pedig csak kényelmes megszokottságból beszélünk eszmétörténetről, mert hiszen nem az eszméknek, hanem a gondolkodó embereknek van történetük, akik vallják azokat, és ezek az élet legkülönbözőbb relációiról gondolkodnak, szükségszerűen fel lehet tételezni, hogy a különböző tudományok s a bennük és általuk kifejtett eszmék története valamiképpen összefüggésben áll egymással...”⁷ Egyrészt azt jelentik ezek a szavak, hogy az irodalmi gyakorlat egyes jelenségeinek magyarázatára nemcsak az irodalomelmélet régi műfajainak területén belül található gondolatkörök használhatók fel, hanem az ismeretelmélet, a filozófia, a teológia a közlést bármilyen szempontból befolyásoló tételezései és megállapításai is; másrészt viszont arról is szó van, hogy a dolog visszafelé is működik: egy kor ismeretelmélete, filozófiája és teológiája nem is csekély mértékben a kor irodalomelméleti meglátásainak adaptációiból, továbbfejlesztéseiből áll elő.

Mindkét irányt igyekszik bejárni a történeti kommunikációelmélet néven kidolgozott és alkalmazásba vett hazai iskola.⁸ Ennek a szemléletnek és módszertannak az önreflexív terep megértésében és folyamatainak követésében juttatott szerep azzal – a tervezett szintézis egész első kötetét messzemenően érintő – következménnyel jár, hogy a többi felsorolt terepek is, vagyis lényegében a *litterae* tematikai-tárgyi egésze részben nyelvi, részben irodalmi konstrukcióként válik szemlélhetővé. Ez az, ami miatt a leghatározottabban vissza kellett utasítanom azokat a minősítéseket, amelyek kezdetben még el-elhangoztak a kézikönyv előkészítő értekezletein (persze nem a Rebakucs, hanem a tágabb szakmai közeg felől), hogy nem a régi magyar irodalom, hanem a régi magyar művelődéstörténet megírására készülünk. Ezzel szemben viszont arról van szó, hogy egyrészt a tágan értett művelődési intézmények története inherens, elválaszthatatlan ingredienciája az önreflexív irodalmi mezőnek, másrészt az önreflexió referenciasémái, alakzatai messzemenően konstitutívak a *litterae* többi tematikai mezőjének működtetésében, azok jelentős részben nyelvi és fikciós produktumok.

Javaslatunkból következik, hogy a 18. század második fele az az átmeneti időszak, amikor a régiség irodalmi hagyományának és kultúrájának felbomlása megkezdődik, és helyén megjelennek az új irodalmi paradigma előkészítése irányába mutató első nyomok. A legkorábbi nyomok ezek közül éppenséggel olyan nyomok, amelyek a régiség irodalmi kultúrájának fenntartását célozzák – épp megjelenésük teszi azonban világossá, hogy a régi keretek addig magától értetődő természetessége, spontán reflektálatlansága megszűnt, a művelődési programok egyik változataként már mint erőfeszítések árán fenntartható-fenntartandó célként, kívánalomként lehet gondolni rájuk. És természetesen rövidezen már más, alternatív célok irányába mutató, másfajta programok artikulálódása is megkezdődik. Többek között szélesebb körben kezd érvényesülni az a produktív szerep, amelyet a pietista hermeneutikák juttatnak az affektusoknak a jelentésszemiózisban, bár hosszú még innét az út a nem-intellektuális, ezért taníthatatlan, csak beleéléssel megszerzhető, gyakorlással képezhető érzéki-érzékletes megismerésről és ízlésről kialakított felfogásig és a nem-fogalmi megismerő lélekrészeknek juttatott kitüntetett szerepig.

Ezek után már természetes módon merül fel az a kérdés, hogy a kétféle irodalmi paradigma – a régiség és ami utána következik – elkülönítéséhez felhasználható-e és milyen mértékben a „modernitás” fogalma. Ebben az ügyben még feltétlenül további egyeztetésre van szükség a másik két kötet szerkesztő- és alkotógárdájával. A harmadik kötet szerkesztői koncepciója ugyanis az ott végrehajtani kívánt tagolás egészének fogalmi alapkoordinátájaként a modernitás fogalmát jelölte meg, azonban a fogalmat olyan formában dolgozta ki, amely az első és a második kötet elkülönítéséhez teljességgel alkalmatlan, merthogy a lényegi elemeként megragadott sajátosságok sokkal inkább a 19. századi, tradicionálisabb, és a 20. századi, különféle módokon újító(ként inszenált) szövegek elkülönítésére alkalmasak. A modernitás fogalmának másként súlyozó, szokásosabb kidolgozása esetleg kapcsolatba hozható a 19. század eleji irodalmi paradigmaváltással, azonban nem feltétlenül telitalálat annak megnevezésére. Az autonóm irodalmiság más megközelítése ugyanis – a posztromantikus episztémé kategóriájával – az affektivitás olyan

korszakfogalomként értett képleteit hangsúlyozza (a szentimentalizmust és a romantikát), amelyeknek a modernitás kategóriáival való leírhatósága ugyancsak nem problémamentes, vagy legalábbis nem kézenfekvően problémamentes. Ezt a nagyon súlyos, lényegében a vállalkozás egészének sikere szempontjából meghatározó fontosságú kulcskérdést jelen alkalommal csupán exponálni kívántam, és a leghatározottabb formában jelezni azt az igényemet, hogy legalább ennek az egy, túlbecsülhetetlen súlyú kérdésnek a megválaszolásában próbáljunk meg dialógusra kísérletet tenni a további előkészítő munkában. Ennek a későbbi diszkusszióknak most csak egyetlen vonatkozásban mennék elébe.

Az első kötet koncepciójának miskolci megbeszélésén egyik kollégánk kísérletet – mint kiderült: magányos és kevés megértést kiváltó kísérletet – tett arra, hogy az első kötet szemléleti alapelveként a *litterae* terepei helyett az autonóm, belletrisztikus irodalmiság átélő, belehelyezkedő olvasásra alkalmas kapcsolódási pontjait javasolja. Argumentációjának lényege az volt, hogy a készülő szintézisnek nyilvánvalóan az egyetemi magyar szakok képzési törzsanyagában is meglesz a maga szerepe, márpedig a ma a felsőoktatásba tömegesen bekapcsolódó, elmondhatatlanul alulképzett generáció tökéletesen elveszíti a régi magyar irodalomtörténet korszakát, ha arról a tárgy természetének megfelelő, szakszerű diskurzust kell követnie, ezzel szemben ha legalább azoknak a szövegeknek az elolvasására rávehetnénk, amelyek a posztromantikus, élménykereső olvasás számára megnyithatóak, akkor anakronisztikus, de nem inadekvát és semmiképpen sem illegitim recepciója számára legalább ez a kevés szöveg megszólalhatna.

Hadd hozzak itt egy érzékletes erejű régi irodalmi párhuzamot.⁹ A 16–17. század fordulóján a humanista filológiai szaktudomány normái meg a modern állam praktikus igényei két, egymástól élesen távolodó irányt vettek, és a jól szervezett, megfelelően irányított állam szakemberigénye meg a humanista oktatási tradíciók alig voltak köszönőviszonyban. Az irodalmi és filológiai képzés mint a bölcsészeti kar propedeutikai tárgyai és a szakmai specializálódás diszciplínái közötti minimális koordináció – vagy éppen koordinálhatatlanság – kifejezetten kártékony hatással volt a jövő teológus, jogász, orvos nemzedékének humanista képzettségére, akik néhány hónap alatt akarták letudni a filológiai stúdiumok minimumszintjét, hogy mielőbb a későbbi hivatásukra, annak specializált szakismereteire felkészítő ismeretekben mélyedhessenek el. A filológus Justus Lipsius például semmi esetre sem gyanúsítható meg azzal, hogy erre a társadalmi-oktatásszociológiai kihívásra prakticista választ adott volna, sőt éppen az elitizmusba zárkózás alapmintázatát nyújtotta a konzervatív humanizmus évtizedeken át tartó rezisztenciájához.¹⁰ A következmények már Lipsius leideni tanári dekádjában megmutatkoztak: a történeti érdekelttségű latintanítás öncélúsága hallgatói érdektelenséggel, a retorikai és poétikai stúdiumok elhanyagolásával, kiüresedésével járt együtt. A hagyományos humanista értékek régi keretek közötti fenntartásának létezett korabeli alternatívája is. Lényegében az ugyanerre a dilemmára, konfliktushelyzetre kínált megoldási alternatívát ismeri fel a rómista praktícizmus közép-európai sikerének társadalomtörténetében a rómizmus értékelését a korábbi, sok évtizedes (mediális) paradigmából már a kétezres években kiléptető, ma igen széles körben érvényesülő új kutatásméleti trend.¹¹ A rómizmusnak ebben a történelmi tudásszociológiai konfliktus-

tusban való benne állása okozza, hogy a mai napig erősen megosztja a kutatókat, és hol a humanista erudíció új, életképes válfajának kifejlesztőjeként, hol pedig az eruditus világ felszámolójaként, a műveletlen, technicista szakértelmiség kitevésztőjeként mutatkozik meg.

A belletrizmusnak a *litterae* keretei között is megvolt a maga artikulációs lehetősége. Már a *litterae* fogalmi kereteit, koordinátarendszerét uraló retorika meghatározása kétféleképpen vihető végbe: kiemelhető benne a *bene dicendi* vagy a *persuasio* célképzete. A kora újkori elméleti trendek javarésze a két definíció egyesítésével próbálkozik, megkülönböztetve, de egy folyamat részeként gondolva el a retorika belső és külső célját (ma talán úgy mondanánk: szövegimmanens és referens jellemzőit). Ezzel a főárammal csak néhányan úsztak szembe, és azt gondolom, nem véletlen, hogy épp Ramus volt az, aki a *bene dicendi* inherens részét, az elokúciót emelte a centrumba. Ilyen feltételek között a stilisztikai megformálás korlátlanul akkumulálódhatott, figyelmen kívül hagyva a retorikai *aptum* előírásrendszerét. Ez a megközelítés természetesen oda konkludál: ideje volna megvizsgálni a rámizmust mint a manierista és a barokk irodalmi törekvések előkészítőjét vagy artikulálóját.¹²

Ha azonban azzal a várakozással lépünk rámista szerzők szövegeihez, hogy azokban öncélú nyelvi díszítmények belletrisztikus jegyeit fogjuk fellelni, akkor figyelmen kívül hagyjuk azt a tényt, hogy a rámizmus – kommunikációs konzekvenciáiban is – mélységesen realista filozófiai rendszer.¹³ A rámista retorika egyáltalán nem foglalkozott az ékesszólás lényegi összetevőjével, az érzelmek felkeltésével, a nem-fogalmi belátás, az affektív rezonálás, a katartikus hatás irodalmi fogalmaival. Szigorú rámista elméleti alapról csak elenyészően csekély hányada látható be azoknak a deviációs műveleteknek, amelyek az irodalmi műveket megkülönböztetik a szabatos, tárgyilagos, racionális diskurzus természetes rendjétől.¹⁴ A saját kora intellektuális igényeit kiszolgáló kívánó, azokhoz pragmatikusan alkalmazkodó Ramus ilyesformán tökéletesen elvesztette a szövegimmanens belátások lehetőségét, proponált módszertanával egyedül a referencia birodalmában navigálhatott, az instrumentum szerepére korlátozva.

E történet tanulsága szerint tehát az eredményes önkorlátozást elvégezve nem hatáspotenciálunk fokozódása, hanem önfelszámolásunk felé tettük meg a döntő lépést. Olyan spirálba kerültünk, amelyben nem mehetünk elég mélyre, még mindig túlságosan igényes, szakszerű, intellektuális lesz fogalmi rendszerünk, artikulációnk minden szava, zavaró tényező maga a megvédeni és megerősíteni vágyott diszciplínánk. A veszteség, a tévesztés nyilvánvaló és beláthatatlan.¹⁵

Ezzel szemben hadd utaljak arra is, milyen kecsegtető lehetőségek nyílnak meg a régiségnek a régi irodalmi episztémé paradigmájában való benntartása, érvényének és igényének elismerése nyomán. A régiséget tárgyaló tematikai mezők egyikként már megemlítettem, de bővebb kifejtés és magyarázat nélkül hagytam a személyiség-megépítés tematikája által meghatározott diskurzusterepet. Terveztünkben ennek a terepnek a teljes, becsületes neve: „egyéniségtörténet, érzelm-történet, társasmorál”. Hadd használjam a korábban már említett terminust: individuumszemléleti terepről, az azt tárgyaló fejezetekről van szó.

E fejezetek tárgya nem az általában vett „én”, hanem az irodalom, az írás közvettségében, mediális helyzetben kidolgozható, létrejövő fikciós én-formák, a szubjektum imitációra felkínált modelljei, a sajátosan irodalmi szerepfelfogások, én-reprezentációk jellegzetes műfajai és témái. Műfajok, mint az önéletrész-önvaló-lomás, a lírai műfajok, a komponált kötet illetve ciklusok, a misszilis és a fiktív levél meg a kettő ötvözése (a petrarcai „familiaris”-típus), a morálfilozófiai meg a teológiai értekezés, a prédikációirodalom, az affektusokról szóló orvostudományi disszertációk stb. stb. Témák, mint a test és a lélek dichotómiája, az aktív és a kontemplatív életformák szembenállása, az egyén mint történet, az organikus múlt-szemlélet törései, a társadalmi, nyilvános én és az érzelmi én elválása és reflektált megkülönböztetése stb. stb. A szöveggel együtt és csakis a szövegben, a szöveg révén megépíthető én mintázatai ezek, az identitás artikulálására és követésre alkalmas mintaként való felmutatására is szánva. A textuskomponálástól elválaszthatatlan az énépítés, ugyanakkor az énépítés és énrevelés csakis textuális lehet: nem egy létező artikulációs mező birtokbavételéről, hanem egy sosem létezett artikulációs mező megalkotásáról van szó. A textuális énépítés világ- és önszemléleti módként, referenciakeretként és irodalomalkotási konvencióként is működik. Remélem, világosan érezhető, hogy bizony nem pszichológiai kérdéseket feszegetünk, nem a szerzői lélektan, az elme kognitív funkcióinak és összeszervezettségüknek a mértéke a vizsgálat tárgya. Ha létezik irodalmat alkotó, irodalmi rendszert alkotó, sőt irodalmi közönséget és recepciók módozatokat alkotó összetevője az irodalmi történelemnek, mondjuk a *litterae* irodalomfolyamatának, hát ezek az individuum-megképző produktumok mind ilyenek, az irodalomtörténeti narráció nagyban gazdagodik a temporális jellegzetességeikre tett reflexiókkal, az irodalomelméleti diskurzustér kitüntetett fontosságú útjelzői között van a helyük. Persze úgy gondolom, hogy ebből a 19–20. századi irodalom vizsgálata számára is adódhatnak konzekvenciák, de feltétlenül úgy gondolom, hogy figyelmünk kizárólag a belletrisztikus sajátosságaiknál fogva rezonálható szövegcsoportokra szorítva egy olyan nézőponttól fosztanánk meg magunkat, amely tárgyunk és önmagunk értésének is fontos összetevője.

JEGYZETEK

1. A megnevezés történetéről: Orlovsky Géza, *A „régí magyar irodalom” története: Vázlat = „Mint sok fát gyümölcse...”: Tanulmányok Kovács Sándor Iván tiszteletére*, szerk. Orlovsky Géza, Bp., ELTE, 1997, 95–105.

2. Ilyen tárgyú korábbi írásainkat felsoroltuk legutóbbi közös tanulmányunkban: Bene Sándor, Kecskeméti Gábor, *Javaslatok egy új irodalomtörténet elvi alapvetéséhez és régí magyar irodalomtörténeti részének felépítéséhez*, Helikon, 55(2009), 201–225.

3. A konferenciakötet megjelenéséig a konferencia honlapjáról lehet a legalaposabban tájékozódni a rendezvényről: <http://magyarszak.uni-miskolc.hu/hirek/filologia-es-textologia.html>.

4. Ezt a belátást a hermeneutikai irodalomtudomány hazai iskolája is nyomatékkal emelte ki: Kulcsár Szabó Ernő, *Történetiség – megértés – irodalom*, Bp., Universitas Könyvkiadó, 1995, 11–12.

5. Szili József felfogásáról és a régí irodalomtörténet kutatásában való alkalmazhatóságáról: Kecskeméti Gábor, *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet: A magyar nyelvű halotti beszéd a 17. században*, Bp., Universitas Könyvkiadó, 1998 (Historia Litteraria, 5), 241–243.

6. E fogalmak jelentőségének belátásához lásd alkalmazásukat: Bezeczy Gábor, *Irodalomtörténet a senkiföldjén*, Pozsony, Kalligram Kiadó, 2008. Az alábbiakból kitűnik majd, hogy a régiség kutatásá-

nak tapasztalatai felől nézve a vitairat szerzőjének axiómái korántsem tűnnek axiomatikusnak, a fogalmak történeti kontextusokból kibomló újraértéséből pedig a szerzőitől lényegesen eltérő következtetések adódnak.

7. Tarnai Andor, *A magyarországi irodalomtörténetírás megindulása*, ItK, 75(1971), 35–77, 37.

8. Az első megfogalmazás: Kecskeméti Gábor, *A történeti kommunikációelmélet lebetősegei*, ItK, 99(1995), 561–576. A későbbi fejleményekről: Kecskeméti Gábor, *Az eszmetörténet új lebetősegei a régi magyar irodalom kutatásában = Az irodalomtörténet esélye: Irodalomelméleti tanulmányok*, szerk. Veres András, társszerk. Bezeckzy Gábor, Varga László, Bp., Gondolat Kiadó, 2004, 161–168.

9. Az alábbiakhoz lásd Jan Hendrik Meter, *The Literary Theories of Daniel Heinsius: A Study of the Development and Background of His Views on Literary Theory and Criticism during the Period from 1602 to 1612*, Assen, Van Gorcum, 1984 (Respublica literaria Neerlandica, 6).

10. Kecskeméti Gábor, „A böcsületre kibaladott ékes és mesterséges szövegszöveg”: *A magyarországi retorikai hagyomány a 16–17. század fordulóján*, Bp., Universitas Kiadó, 2007 (Irodalomtudomány és Kritika: Tanulmányok), 350.

11. Howard Hotson, *Commonplace Learning: Ramism and Its German Ramifications, 1543–1630*, Oxford etc., Oxford University Press, 2007. A koncepció veleje magyarul is olvasható: Howard Hotson, *Ramizmus: egy irodalmi és pedagógiai mozgalom technológiai, vallási, politikai és társadalmi dimenziói*, ford. Zászkaliczky Márton, Helikon, 55(2009), 116–141.

12. Manfred Hinz, *Eine ramistische Literaturwissenschaft? Dialektik, Rhetorik und Literatur in Pierre de La Ramée: Dialectique (1555)*, Romanistische Zeitschrift für Literaturgeschichte, 16(1992), 46–74, 69. Vö. Pierre Albert Duhamel, *The Logic and Rhetoric of Peter Ramus*, Modern Philology, 46(1949)/3, 163–171, 171. Más véleményen van: Kees Meerhoff, „Beauty and the Beast”: *Nature, Logic and Literature in Ramus = The Influence of Petrus Ramus: Studies in Sixteenth and Seventeenth Century Philosophy and Sciences*, ed. Mordechai Feingold, Joseph S. Freedman, Wolfgang Rother, Basel, Schwabe, 2001 (Schwabe Philosophica, 1), 200–214; Kecskeméti 2007, i. m., 356–361.

13. Donald K. McKim, *The Functions of Ramism in William Perkins' Theology*, The Sixteenth Century Journal, 16(1985)/4, 503–517, 515–516.

14. Kecskeméti 2007, i. m., 370–371.

15. Az imént megidézett jeles kora-újkoros oxfordi eszmetörténésznek, Hotson professzornak 2011 tavaszán és nyarán az ezt a foratókönyvet előmozdító technokraták ellen kellett sikeres egységfrontot szerveznie a brit tudomány- és egyetempolitikában. Az eseményekben játszott szerepéről: Szentpéteri Márton, „Non damus fidem”, Budapesti Könyvszemle, 23(2011)/2, 194–198.

S. VARGA PÁL

Az idegenség visszanyerése

AVAGY A 19. SZÁZADI MAGYAR IRODALOM 21. SZÁZADI TÁVLATBAN

Gyakran hallani a legújabb időkkel foglalkozó irodalomtörténészek panaszát azzal kapcsolatban, hogy a távlat hiánya megnehezíti munkájukat. Az irodalomtörténész munkáját azonban nemcsak a távlat hiánya, hanem változása is sajátos helyzetbe hozza; vannak a múlthoz való viszonyok bizonyos határpontjai, amelyek megváltoztatják a történeti vizsgálódás nézőpontját.

Jan Assmann jól ismert kategóriapárja szerint a kollektív emlékezet történetileg a kommunikatív és a kulturális emlékezet korszakaira oszlik.¹ A kommunikatív emlékezet addig tart, amíg egy esemény utolsó kortárs tanúja ki nem hal – ezzel szemben a kulturális emlékezet közvetett és mediális jellegű, s alapvetően külön-